

Vigh Annamária:

A kánonjog oktatása a budapesti egyetemen a XIX. század végétől a XX. század közepéig

A PROBLÉMA

Jelen munkánkban a XIX. század végétől a XX. század közepéig tartó időszakot kívánjuk megvizsgálni. Vizsgálódásunk tárgya a budapesti egyetemen folyó kánonjogi oktatás. Munkánk során – számolva a korábbi jelentős publikációkkal¹ – célunk az volt, hogy pontosabb képet kapjunk a fent említett időszak kánonjogász egyéniségeiről és munkájukról. Témánk megközelítéséhez elsősorban a budapesti egyetem hittudományi és jogi káronak évkönyveit és levéltári anyagait használtuk fel.

TÖRTÉNELMI HÁTÉR

A XIX. sz. második felében a számottevő gazdasági és társadalmi változásokkal egyidejűleg Európa természetes közege is megváltozott. A katolikus egyház és intézményei ezekben az időkben egyesek szemében egy leltűnt kor alappillére lett. A kultúrharc zászlatjára tűzte az állam és az egyház teljes elválását. Ennek következtében a polgári államokban megfigyelhető volt, hogy az értelmiség – noha nem teljes egészében, de – elfordult a keresztény életesszemtől. Az egyház a bajok orvoslására, Európa-szerte a katolikus egyetemek pozíciójának megerősítésével válaszolt.² A katolikus egyetemek garanciát jelentettek az értelmiség újbóli megnyéréséhez.

A kor hódító eszméi közül a liberalizmus volt az, amely a felsőoktatásban is éreztette negatív hatását. A tanszabadság eszméje miatt az állam és az egyház is egyetértet abban, hogy önálló katolikus egyetemet kell létrehozni, véleménykülönbség csak a miértek tekintetében volt.

Magyarországon a dualizmus idején, szorosan katolikusnak nevezhető felsőfokú oktatás a szemináriumokban, a budapesti egyetemen,³ valamint az egyes jogliceumokban folyt. Európa más országaihoz hasonlóan Magyarországon is szükségessé vált egy katolikus tanárképző létrehozása. Simor János érsek ugyan belátta, hogy az országnak szüksége van katolikus felsőoktatásra, azonban meggyőződése volt, hogy a budapesti Tudományegyetemen a katolikus szellemiség megerősítése hasznosabb lenne. A katolikus tanárképzésre a szerzetesrendek érzékenyebben reagáltak.⁴ A katolikus egyetem létrehozásának szószólója Mihályfi Ákos⁵ cisztercita szerzetes volt. Az országban Pécsen Hanuy

Ferenc, a későbbi egyházjogász professzor szorgalmazta még a katolikus egyetem ügyét.

Az 1910-es évek elejére a magyar katolikus egyház véglegesen elvetette az önálló katolikus egyetem alapításának gondolatát. A magyar egyházi vezetők jobbnak látták a már meglévő egyetemeken erősíteni a katolikus szellemiséget⁶. A képzés idejéről már a kiegyezés előtt is vita folyt, és bár Mária Terézia a hittudományok elsajátításához öt évet írt elő, ez a tanulmányi rend csak 1913-ban valósult meg⁷.

KÁNONJOG OKTATÁSA A JOGI KARON

A jogi karon az 1907-ben elhunyt Antal Gyula⁸ egyházjogi professzor helyét, kiírt pályázat alapján Notter Antal⁹ vette át, aki a nagyváradi jogakadémia nyilvános rendkívüli tanára volt. A budapesti egyetemen 1909-től rendkívüli, majd 1912. aug. 9-től rendes tanár¹⁰. A jogi kar tanszékein belül – általánosságban megállapítható – két tanár dolgozott, sőt az 1848 óta működő magántanári intézményből¹¹ következően az egyházjogi tanszéken gyakran három tanár is megtalálható volt. Így volt ez 1885-től is, amikor is Antal Gyula volt a főelőadója az egyházjog tárgynak, és munkatársa volt keveházi Kováts Gyula. Antal halála után Kováts adta elő a tárgyat főkurzusként, és munkájában Notter Antal volt segítségére. Kováts idejében szinte minden évben voltak meghívott magántanárai a tanszéknek, akik habilitációs eljárás keretében próba kurzusokat tartottak a főelőadók mellett.¹²

Keveházi Kováts Gyuláról, az egyházjog professzoráról Szladits azt mondja: „elsőrangú csillag tündökölt a kar csillagképén.”¹³ Kováts tehetségének már huszonkét éves korában tanújelét adta. Ekkor jelent meg első tanulmánya *birtokelméletek*¹⁴ címmel. Ebben a római- és kánonjog szempontjai szerint vizsgálja a birtokvédelem fejlődését. A korai munkáiban megmutatkozó jogtörténelmi szemléletmód egész munkásságát áthatja, és egyszersmind meghatározza tudományos egyéniségét. Az egyetem elvégzése után, ügyvédi és bírói gyakorlati évei alatt még inkább kifejlesztte polémikus, kritikai természetét. Ez a fejlődés pontosan nyomon követhető a fennálló kormány házassági reformjavaslataira válaszként írt fő művében, amely *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, különös tekintettel törvényhozásunk feladataira*¹⁵ címet viseli. Szladits Károly 1944-ben úgy emlékezik vissza erre a munkára, mint „egy hihetetlenül gazdag történelmi anyagával a hazai házassági jognak ma is, hatvan évvel megjelenése után, nélkülözhetetlen forrásműve”-re.¹⁶ Valójában ez a munka eredményezte, hogy meghívták a budapesti magyar királyi tudományegyetemre az egyházjog magántanárának. Így kezdődött egyetemi oktatópályája. 1884-ben 35 évesen már levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, ahol székfoglaló beszédét *Szilágyi (Sylvanus) Márton tanítása az eljegyzésről*¹⁷ címmel tartja meg. A székfoglaló beszédben határozottan kijelenti, hogy „Magyarország az európai jogtudomány ver-

senyébe különösen a kánonjog terén juttathat sokat a magáéból, amelynek magyar fejleményei a külföldet is közelről érdekelhetik. A kánoni jognak nálunk is megvan a külön története.”¹⁸ Tervei megvalósításához a Tudományos Akadémiától várt segítséget, de a magyar kánonjog-tudomány története megírásához az első világháború következtében beállt zavaros politikai viszonyok nem biztosítottak kellő körülményeket. Polémikus természetű megnyilvánulásának tudhatjuk be báró Roszner Ervinnel folytatott vitáját,¹⁹ melynek témája az eljegyzés jogintézménye volt, és Timon Ákossal a párbér jogi természetéről szóló irodalmi disputáját is. Kováts Gyulát 1886-ban

Az egyetem központi épülete a reformkorban

az egyházi jog nyilvános rendes tanárává nevezték ki. A tanszékvezetéssel együtt járó feladatok egyike a használandó tankönyv megírása volt. Ennek Kováts eleget is tett, azonban ez a majd ötszáz oldal terjedelmű jegyzete hivatalos nyomtatott formában soha nem látott napvilágot.²⁰ Kováts tanításának utolsó éveiben csak kisebb jelentőségű műveket publikált,²¹ amelyek témája sokkal inkább társadalmi jellegű, mint egyházi.

A jogi karon Kováts munkáját Reiner János veszi át, aki Alma Materének lesz egyházi jogi professzora. Publikált írásait tekintve elődjének méltó utóda.²² Reiner 1935-ig az egyházi jog nyilvános rendes tanára. A tanszéki munkán három professzor osztozik: az idős kevéházi Kováts, Notter és Reiner. Notter 1941-ben búcsúzik a katedrától, így egy éven át betöltetlen az egyházi jogi tanszék. 1942-től Baranyay Jusztin cisztercita szerzetes veszi át a tanszékvezetést a jogi karon is. Önálló tankönyvet könyvformában bocsátott a hallgatói rendelkezésére. Viszonylag kevés számú publikált írása volt,²³ mivel sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett a jogi szeminárium tehetséges hallgatói műveinek megjelenítésére.²⁴ A tehetséges hallgatók munkáinak megjelenítését a jogi kar keretén belül több tanszék is feladatának tekintette. Baranyay Jusztin legtehetségesebb tanítványának Móra Mihályt tartotta.²⁵ Baranyay 1942-től a jogi karon adja elő a kánonjogot, ahová a hittudományi kar papnövendékei is átjárnak. Egyházi jogot a hét minden napján egy órában, délelőtt ad elő Baranyay Jusztin, és délután szemináriumi foglalkozást tart. Az egyházi jogot egy éven át hallgatják az egyetem polgárai. Félévente kollokvium formájában kell beszámolniuk az előadáson hallottakról. 1948. november 22-én²⁶ fizetés

nélküli tanársegédi állásba nevezik ki az egyházi jogi tanszék munkatársának dr. Csopor Lajost. Még ugyanaz év december 14-én a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Közgazdaságtudományi Karának Tanácsa ülést tart. Az ülés témája „a népi demokráciával szembehelyezkedő politikai ellenállás leghatározottabb fel-

számolása.”²⁷ Az ülésen Baranyay Jusztin a következő nyilatkozatot teszi: „Mélyen tisztelt Kartársaim a tanúi annak, hogy én meggyőződéseim ellen nem szoktam cselekedni; tudom, hogy Önök most is elvárják tőlem, hogy önmagamhoz hű legyek. Az előterjesztett indítvány elfogadása az egyházi rendhez való tartozandóságom alapján számom-

ra az egyházi jog értelmében incompatibilitást jelent. Több évtizedes egyetemi professzorságom ideje alatt ez az első eset, hogy a kar politikai kérdésben állást akar foglalni. Mivel ez a tudomány és az egyetemről vallott elveimmel ellentétben áll, a magam részéről az indítványt nem fogadhatom el.”²⁸ „Dr. Baranyay Jusztin a kari ülésről eltávozik.”²⁹ Rá következő évben, január 19-én³⁰ Baranyay Jusztint ny. r. tanári állásából felfüggesztik, hűtlenség gyanúja miatt.³¹ Börtönbüntetésre ítélik a Mindszenty per³² kapcsán. Az egyházi jogi tanszéken az 1948–49-es tanév hátralévő részében az előadások megtartását, saját kérésre dr. Heller Erik ny. r. tanár veszi át.³³ 1950. március 22-én a jogi kar kari határozatának kivonata szerint az egyházi jogot törölni kell a jog- és államtudományi doktorátus tárgyai közül. Szigorlati tárgyként is csak a kánonjogi szigorlatban szerepelhet.³⁴ Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1413/65/14/1950. VI. 1.-i rendeletével az „egyházi jogot törli a szigorlati tárgyak közül, így lehetséges az egyházi jog szigorlat letétele nélkül a megfelelő diploma kiállítására. Az a jogszigorló, aki az egyházi jogból sikertelenül kísérelte meg a szigorlatát, s e tárgyból pótvizsgára utasították, úgy tekinthető, mintha az egyházi jogból már nem is jelentkezett volna szigorlatra... Ezúton értesítem a Kart arról, hogy az egyházi jogi tárgykörrel készített dolgozatokat doktori disszertációként elfogadni nem tartom indokoltnak, minthogy nem ad megfelelő képet a jelölt tájékozottságáról a jog- és államtudományokban.”³⁵ A jogi karon 1950-ig kánonjogi doktori fokozatot lehetett szerezni.³⁶ Ez a hittudományi karon tanuló papok számára viszonylag könnyen elérhető volt, mert nem kívánta meg a jogi kar tel-

jes programjának elvégzését. Az utolsó kánonjogi doktor Halmai Gyula Semjén³⁷ volt 1950-ben. Az ELTE levéltári feljegyzés szerint a doktorátushoz két szigorlatot kellett letenni. Az első szigorlat anyagát a római jog képezte, a második szigorlatét az egyházjog.

Az 1948–49-es tanév volt az utolsó, amikor a jogi karon egyházjogot lehetett hallgatni.

A KÁNONJOG OKTATÁSA A HITTUDOMÁNYI KARON

A hittudományi karon az ötéves tantervnek a gyakorlatba való átültetéséhez szükség volt a primás³⁸ felhívására, néhány változtatásra. Ezek egyike szerint az iskolaugyek elvi részének előadását az egyházjog tárgykörébe utalták,³⁹ amit 1908 márciusától 1923 szeptemberéig Hanuy Ferenc⁴⁰ adott elő. Meg kell jegyeznünk, hogy a budapesti egyetem hittudományi karán, mindig volt tanszéke a kánonjognak. Az első világháborút követő években kizárólag papíron módosult a magyar katolikus felsőoktatás helyzete. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság a budapesti Hittudományi Kart az 1919. június 17-i rendeletével megszüntette.⁴¹ Lukács György népbiztos és Lukcsics József prodékán közti levelezésből kiderül, hogy az állam a hittudományi kart, már csak hittudományi kutatóintézetként tartotta számon. Ennek ellenére a soron következő tanévben a „kutatóintézet” zavartalanul folytathatta munkáját. 1923. augusztus 15-én Hanuyt pécsi kánonokká nevezik ki. A kar az egyházjogi tanszékre meghívással szeretet volna tanárt hívni, de az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter: Klebelsberg Kunó⁴² pályázatot írt ki a tanszék betöltésére.⁴³ A tan-

széket végül Baranyay Jusztinnak⁴⁴ ítélték oda 1924. június 30-án. Baranyay az 1943-as tanévben meghívást kap a jogi kartól az egyházjogi tanszék vezetésére, erről fentebb részletesen szoltunk.

Mivel hosszú távon tarthatatlannak tűnt, hogy Baranyay tanszékvtáltása után a papnövendékek a jogi kar keretén belül hallgassák az egyházjogot, a hittudományi karon lévő tanszék ismét önálló vezetőt kapott Bánk József⁴⁵ személyében. Így a kánonjog egyetemi szintű oktatása a továbbiakban Magyarországon egyedül a budapesti hittudományi kar (később: Hittudományi Akadémia) keretében maradt fenn, amely annak egyedüli ilyen rangú műhelye volt egészen az 1990-es évekig.

ÖSSZEFOGLALÁS

Vizsgálódásunkat itt lezárjuk, mert a XX. század második felének kánonjogi oktatásával egy későbbi munkánkban kívánunk foglalkozni.

A vizsgált időszak, a kánonjog szempontjából, a magyar történelemben az egyik legtermékenyebb és legváltozatosabb időszak volt. Néhol aránytalanul nagyobb gondossággal foglalkoztunk egyes szerzőkkel, aminek az oka szellemi kiválóságuk kidomborítása volt. Mindaz, amit a XX. sz. első felében magyar nyelven publikáltak a kánonjogi szerzők, kincsestárát jelentik a magyar kánonjogi irodalomnak. A tárgyalt kor szerzőinek publikációi közül egyesek még az 1917-es Kódexet is megelőzik, de többségükben az akkor hatályos, és újdonságnak számító Kódexet magyarázzák. Ezeknek a professzoroknak a munkássága példaértékűvé vált a XX. sz. második felében.

Jegyzetek

¹ Vö. Erdő Péter, „Der Stand der kanonistischen Foerschung in Ungarn”, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 80 (1994) 451–463. pp.; Erdő Péter, „Huszadik századi magyar egyházjogászok az európai kölesönhatások összefüggésében” in Beke Margit–Bárdos István (szerk.), *Magyarok kelet és nyugat metszsvonalán. A nemzetközi történész konferencia előadásai*, Esztergom, 1994 április 13–15. [Esztergom 1995], 365–378. pp.; Szabó Péter–Szokira János, *Papp György kánonjogi munkássága in Athanasiana* 9 (1999) 81–87. pp.

² Franciaországban 1875-ben a francia kormány engedélyt adott katolikus egyetemek alapítására. 1880-ban az államvizsgáztatás jogát megvonták a katolikus egyetemektől, ezért a francia felsőoktatásban a jelentőségük igen csekély maradt. Freiburgban 1889-ben alapították (közpénzből) nemzetközi katolikus egyetemet.

³ A Pázmány Péter által alapított egyetem jellege tisztázatlannak minősült a dualizmus idején. Ez abban mutatkozott meg, hogy az egyetemi alap egy része katolikus egyházi vagyon volt, viszont az egyetem ténylegesen állami intézménynek minősült (v.ö. Királyi Magyar Tudományegyetem).

⁴ A ciszterek Zircen megalapították a Bernardinumot. 1889-ben Budapestre költöztek és a képezést ott folytatták. A premonstreiek 1902-ben indították meg a Norbertinumban az oktatást.

⁵ 1906-ban katedrát kap a hittudományi karon. 1916/17-es tanévben az egyetem rektora volt.

⁶ 1911-ben Várady Lipót Árpád győri püspök így ír az önálló katolikus egyetem ügyéről: „...a bizottság gondoskodik arról is, hogy a katolikus érdekek az egyetemeken kellőképpen megóvassanak.” Mihályfi Ákos, *A katolikus egyetem kérdései hazánkban*, Bp. 1912, 306. p.

⁷ Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi kar története 1635–1935*, Bp., 1938, 443. p.

⁸ (Pécs, 1842. március 23.–Budapest, 1907. november 15.) Antal kilépett a bencésekől és jogot tanult. A pécsi jogliceum tanára lett. 1869-ben a budapesti egyetem magántanára, ahol osztrák és polgári jogot tanít. 1885-től kezd egyházjogot tanítani. Nagy érdeme, hogy elődjének Konek Sándornak egyházjogi kézikönyvét sajtó alá rendezte és újból kiadta.

⁹ (Temesvár, 1871. február 5. – Dunaharaszti, 1948. március 7.) Notter újságíró volt mielőtt a jogi pályára lépett. 1912-től 1941-ig nyilvános rendes tanár, egyházjogot, római jogot és jogtörténetet tanít.

¹⁰ Eckhart Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története*, Bp. 1936.

¹¹ Bíró Judit, *Magántanárak a pesti tudományegyetemen 1848–1952*, Bp. 1990.

¹² A magántanári cím kifejezés porosz eredetű. A kiegyezés után lángra kapnak azok a követelések, hogy a német mintát alapul véve változtassák a magántanári címet docensire. A habilitáció megszerzésénél fontos szempont, hogy hány évig dolgozott az illető egy egyetemen magántanári pozícióban.

¹³ Szladits Károly, *keveházi Kováts Gyula r. tag emlékezete*, Magyar Tudományos Akadémia, Emlékbeszéd, Bp. 1944.

¹⁴ Kováts Gyula, *A birtokelméletek* (KlNy.) Jogtudományi Közlöny 1871.

¹⁵ Kováts Gyula, *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, különös tekintettel törvényhozásunk feladataira*, Bp. 1883.

¹⁶ Lásd 13. jegyzet.

¹⁷ Kováts Gyula, *Szilágyi (Sylvanus) Márton tanítása az eljegyzésről*

- 1690-ben (Akadémiai székfoglaló értekezés), Akadémiai értesítő a társadalom-tudományok köréből VII. 10.
- ¹⁸ Székfoglaló beszéd.
- ¹⁹ Kováts Gyula, *Felelet báró Roszner Ervin „Régi magyar házassági jog” című munkájára*, Bp. 1887.
- ²⁰ A MOSZK katalógusa szerint egy könyvatos példánnyal az OSZK rendelkezik. Mivel a katalógus nem tartalmaz nyomtatott formában kiadott példányt, helyénvalónak látszik azt a következtetést levonnunk, hogy ilyen nem is létezett. (OSZK katalógus: 633.928).
- ²¹ Kováts Gyula, *Jelentés az egyetem 1913/14. évről* (1913); ua., *Hajnik Imre rendes tag emlékezete in Akadémiai emlékbeszédek XVII. 8.*
- ²² Vö. Magyar Életrajzi Lexikon. II. 4. kiad., Bp. 1967. 497–498. pp.
- ²³ Publikált írásai közül a jelentősebbek: Baranyai Jusztin, *A kánoni jog szerepe*, Bp. 1941. Baranyai Jusztin, *A törvényelemzés alap-problémái a C.J.C.-ben*, Bp. 1941.
- ²⁴ Vö. Erdő Péter, „Der Stand der kanonistischen Foeschung in Ungarn”, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 80 (1994) 455. p.
- ²⁵ Baranyai Jusztin, *Előszó a Móra Mihály, Házassági kereseti jog a köteléki perben az egyházjog szerint. Jogtörténeti és jogdogmatikai adalék a CIC 1971. kánonjához* (Értekezések a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem egyházi jogi szemináriumából 2), Bp. 1941. Dr. Móra Mihály ny. r. tanár védő semmisségi panaszának indoklásában a következőket olvashatjuk: „Dr. Baranyai Jusztin azzal a rendszerrel szemben, mellyel élesen szemben állott, nem titokban suttozva állott ellen, nem rejtette véka alá meggyőződését ...mint az kitűnik a Szálásra teendő eskü megtagadásának, a megtagadás írásbeli megindoklásának, a nyugdíjazás iránti kérvényének, a nem zsidó származás igazolását kérő okmányok megtagadásának tényéből.” Vö. *A Mindszent-per*, Gergely Jenő-Izsák Lajos (szerk.), Bp. 1989, 301–302. pp.
- ²⁶ ELTE Levéltár 704/48–49. c.
- ²⁷ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ²⁸ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ²⁹ ELTE Levéltár 881/1948–49. d. sz.
- ³⁰ A kari ülés jegyzőkönyve szerint Baranyai 1949. január 19-én a kari ülésen nincs jelen.
- ³¹ „Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog-és Közgazdaságtudományi Karának 1949. évi január 19-én tartott V. rendes üléséről. ELTE Levéltár I. Felsőbb hatóságoktól érkezett ügyiratok 2.986/1948-49 d.f. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 211.639/1948. sz. alatt a következő szövegű leíratot intézte: „Az államrendőrség által hűtlenség gyanúja miatt őrizetbe vett Baranyai Jusztin dr. egyetemi ny. r. tanárt állásából azonnali hatállyal felfüggesztem. Kérem a Tanácsot, hogy a nevezett ellen folyó vizsgálat, illetve a büntetőeljárás befejeztével, ellene haladéktalanul fegyelmi eljárást lefolytatni, és annak eredményét vele soron kívül közölni szíveskedjék. Baranyai Jusztin dr. ny. r. egyetemi tanár illetményeinek folyósítását további intézkedésig egyidejűleg letiltom. Tudomásul szolgál azzal, hogy a kar kínos meglepetésének és mély megdöbbenésének ad kifejezést afelett, hogy a kar egy tagja oly súlyos bűncselekmény gyanújába keveredett, hogy az államvédelmi hatóságoknak intézkedéseit tette indokolta. Egyidejűleg a kar egyházjogi tanszékének helyettesítésével az 1948/49-es tanév hátralévő részére dr. Heller Erik ny. r. tanárt bízza meg és ez irányú határozatát a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz jóváhagyás céljából felterjeszti.”
- ³² „...ha Marton dékán úr még azt is tudta volna, amit akkor természetesen nem tudhatott, hogy alig tíz nap múlva a szentestén egyházjogász kartársát érdi házában az ÁVH azért fogja letartóztatni, hogy a most éppen megbélyegzett Mindszenty primás perében másodrendű vádlottként elsőfokon 15, másodfokon 12 év fegyház-büntetésre ítélik egy koncepció perben a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetéseért...” Vö. Székely L., „Mielőtt a kakas szól...” in Mádly Ferenc emlékkönyv, Bp., 2002. Baranyai 1956. február 25-én kegyelemmel szabadul a fegyházból, súlyos betegen. Néhány héttel később Pannonhalmán meghal. 1990-ben rehabilitálták.
- ³³ ELTE Levéltár 57/1324/1948–49. d. sz.
- ³⁴ ELTE Levéltár 2123/1949–50.
- ³⁵ ELTE Levéltár 2237/1949–50. T.O. sz.; az egyetemen ezen a számon lett hirdményként közzé téve.
- ³⁶ Vö. Bánk József, *Kánoni jog I. Bp., 1960. 88. p.*
- ³⁷ ELTE Levéltár, Feljegyzés (a száma ismeretlen): „Több kánonjogi doktorra avatás külön intézkedés nélkül nem lehetséges, miután az egyházi jog előadása 1950. évi április hó 20-án megszüntetett. Amennyiben a doktori oklevél kiszolgáltatásának bármilyen akadály lenne, nevezett részére tanúsítvány volna kiállítható, hogy doktorra avatott. Budapest, 1950. szeptember 8.”
- ³⁸ Csernoch János (1852–1927). Vö. Szinyei József, *Magyar írók élete és munkái II. Bp., 1893. col. 324–325.*; Lásd: Erdő Péter, *Csernoch János szerepe az 1917-es kodifikációban* in Beke Margit (szerk.) *Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért. A vatikáni kiállítást előkészítő bizottság, az Esztergom-budapesti Főegyházmegye Egyháztörténelmi Bizottsága és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által rendezett történelmi konferencia előadásai*, Budapest 2000. május 4–5, Bp. 2001.
- ³⁹ Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi...* 515. p.
- ⁴⁰ A PPKE–HTK Egyházjogi Tanszékének tulajdonát képezi a néhai professzor kézzel írott kb. 70 oldalas munkaterve, mely előadásanyagot az 1916/17-es tanévben adott elő. Hanuy munkája kezdetén általános célt fogalmaz meg a szeminárium résztvevői felé: „a tudományos kutatás, anyaggyűjtés és irodalom feldolgozás megtanulása.”
- ⁴¹ Ladányi Andor, *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*, Bp., 1969. 285. p.
- ⁴² (szül.: Magyarpécska, 1875.; megh.: Budapest 1932.) Klebelsberg nemcsak, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931) releváns számunkra, hanem, mint keveházi Kováts Gyula mostohalányának férje, és a nagy jogász professzornak a tanítványa. A PPKE–HTK Kánonjogi Tanszékének tulajdonát képezi egy 1896/97-es kézírásos 15x20x3 cm-es fekete szövetborítású egyházjogi órajegyzet, melyet keveházi Kováts Gyula előadásai alapján készített Klebelsberg Kunó. Özv. Klebelsbergné Botka Sarolta 1949-ben anyagi nehézségek miatt férje rendkívül értékes könyvtárát eladni kényszerült. A leltár alapján, ami a MTAK Kézirattár Ms 5461/88 sz. alatt a Tudományos Akadémia Kézirattárában kutatható, pontos képet kapunk Klebelsberg kánonjogi műveltségéről. A leltár szerint Klebelsberg 20 db kánonjogi szakkönyvvel rendelkezett (a leltár a könyveket ABC sorrendben közli az „O” betűig), melyek az abban a korban kapható legjobb és legfrissebb szakirodalomnak minősültek. Klebelsbergné Botka Sarolta, *Életutunk*, Budapest [1991] című könyvéből tudunk arról, hogy a későbbiekben Klebelsberg és Baranyai között szoros barátság alakult ki. Baranyai Jusztin a Ciszterci Diákszövetség 1932. évi közgyűlésén beszédében ezeket mondta: „A köztudatban a fórum Klebelsbergje él, de én megismerem a másik, az ismeretlen Klebelsbergot otthonában, melyet egész ifjan alapozott meg, s melyet ifjú szépségében hordozott lelkében egy emberéleten keresztül. Ez a példaadó bensőséges családi élet volt kiegyensúlyozott egyéniségének egyik legerősebb pillére, optimista világnézetének egyik legbiztosabb hordozója, hihetetlen teljesítőképeségének legmélyebb fundamentuma, zavartalan munkakedvének ki nem apadó forrása.”
- ⁴³ Artner Edgár szerint felmerült ugyan Sipos István és Serédi Jusztinián neve is, azonban „ők nem fogadhattak el a kiltásba helyezett meghívást.” Hermann Egyed–Artner Edgár, *A hittudományi kar története 1635–1935*, Bp. 1938, 532. p.
- ⁴⁴ (szül.: Várpalota, 1882. dec. 3.; megh.: Pannonhalma, 1956. jún. 21.) cisztercita szerzetes, egyetemi tanár. A teológiát Innsbruckban végezte. 1907-ben szentelték pappá. 1915-től a cisztercita rendi főiskolán (Bernardinus) tanít, majd az 1925-től az egyházi jog tanára a budapesti egyetem hittudományi karán, 1942–1949-ig a jogi karán.
- ⁴⁵ Lásd: Erdő Péter, *Bánk József emlékezete in Kánonjog IV.* (2002) 78–83. pp.

